

Ποια Πόλη Θέλουμε;
Τρία Δοκίμια Νέων
για τη Νέα Πόλη

ΚΕΙΜΕΝΑ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ & ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ - ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Αρχείο
Περ. Βαίτου 44α
Πόλη-Χωροταξία

**ΙΣΤΑ
ΜΕ**

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΙΣΤΑΜΕ-ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
Κείμενα Διαλόγου

Ποια Πόλη Θέλουμε;

Τρία Δοκίμια Νέων για τη Νέα Πόλη

Ποια Πόλη Θέλουμε;
Τρία Δοκίμια Νέων για τη Νέα Πόλη

Το Μάρτιο του 2006, το ΙΣΤΑΜΕ ξεκίνησε ένα δημόσιο ανοικτό διάλογο για την «πόλη που θέλουμε». Μίλησε για το ρόλο της αρχιτεκτονικής στην πόλη, για τον τρόπο διοίκησης των πόλεων, την οικονομική ανάπτυξή τους, την ανταγωνιστικότητά τους, το περιβάλλον και τον πολιτισμό τους. Μίλησε για τις παλιές και νέες προκλήσεις των πόλεων σήμερα και συζήτησε το ρόλο των πόλεων στην Ευρώπη.

Στο ίδιο πλαίσιο, το ΙΣΤΑΜΕ αποφάσισε να διενεργήσει και έναν διαγωνισμό(*) δοκιμίου που θα απευθυνόταν σε νέους ανθρώπους, με θέμα τη Νέα Πόλη, την πόλη που θέλουμε.

Στόχος της πρωτοβουλίας αυτής ήταν να προσφερθεί η δυνατότητα δημόσιας παρέμβασης σε πολίτες για τους οποίους η νέα πόλη, ως πόλη που θα διαμορφώνεται στο μέλλον, ουσιαστικά θα αποτελέσει το δικό τους πεδίο δράσης. Επίσης στόχος ήταν, να διαπιστωθεί ο βαθμός ανάδρασης των νέων σε ερεθίσματα που αφορούν το περιβάλλον και ο τρόπος που αντιλαμβάνονται τη σχέση τους με την πόλη.

Τα τρία δοκίμια που παρουσιάζονται σε αυτήν την έκδοση κρίθηκαν ως τα τρία πιο άρτια από άποψη ύφους, δομής και πρωτότυπης σκέψης.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσοι συμμετείχαν στην πρωτοβουλία αυτή του ΙΣΤΑΜΕ-Ανδρέας Παπανδρέου.

Κώστας Καρτάλης
Πρόεδρος ΙΣΤΑΜΕ-Ανδρέας Παπανδρέου

Έκδοση ΙΣΤΑΜΕ - ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Κείμενα Διαλόγου

Ποια Πόλη Θέλουμε; Τρία Δοκίμια Νέων για τη Νέα Πόλη

Παραγωγή: otelos communications consultancy

Copyright © ΙΣΤΑΜΕ - ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, 2007

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ & ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Ακαδημίας 4, 1071 Αθήνα

T 2103631745-8, F 2103625616

www.istame.gr - e-mail: info@istame.gr

(*) Στην ιστοσελίδα του ΙΣΤΑΜΕ (www.istame.gr) δημοσιεύονται τα αποτελέσματα του διαγωνισμού για το σύνολο των συμμετοχών.

ΑΡΗΣ ΤΡΑΝΤΙΔΗΣ

Ποια Πόλη θέλουμε

Ο Άρης Τραντίδης είναι υποψήφιος διδάκτορας του London School of Economics.

Αφιερωμένο στη μνήμη του Αντώνη Τρίτση

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Ανδρέας Παπανδρέου στο έργο «Η ελευθερία του ανθρώπου», ανέφερε: «[...]Βασικοί τομείς της κοινωνικής ευημερίας αφήνονται στην τύχη τους – και το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η σύγχρονη πόλη». Πράγματι, στα τέλη της δεκαετίας του '60, οι αναπτυγμένες πόλεις συσώρευαν προβλήματα. Τα κέντρα των πόλεων μετατρέπονταν σε γκέτο και εγκαταλείπονταν από τους εύπορους κατοίκους για τα προάστια.

Περιπέτειες έζησε και η Αθήνα, παρόμοιες και διαφορετικές. Η μεταπολεμική Ελλάδα δεν ενδιαφερόταν για το αστικό περιβάλλον. Ούτε και η χούντα, βέβαια. Την περίοδο της δημοκρατίας έγιναν μερικές νομοθετικές αλλαγές και προβλέφθηκαν στο Σύνταγμα χωροταξικά σχέδια. Όμως είχε παγιωθεί η κερδοσκοπική συμπεριφορά πάνω στη γη. Η οργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων αναβάθμισε τις υποδομές της Αθήνας. Δεν έλυσε όμως όλα τα προβλήματα ούτε στην Αθήνα ούτε στις υπόλοιπες πόλεις.

Σήμερα, σαράντα χρόνια μετά, οι κυβερνήσεις των αναπτυγμένων χωρών επενδύουν μαζικά στις πόλεις τους. Τι άλλαξε από την εποχή που ο Ανδρέας Παπανδρέου παρατηρούσε ότι το κράτος αδιαφορούσε για τις πόλεις; Ασφαλώς το οικολογικό κίνημα και οι διαμαρτυρίες των κατοίκων διαδραμάτισαν ρόλο στη νέα αστική αφύπνιση. Ωστόσο, η εξήγηση δίνεται αν διαβάσει κανείς όλο το εν λόγω κεφάλαιο που αναφέρεται στις δημόσιες επενδύσεις. Οι κυβερνήσεις επενδύουν για να στηρίξουν σημαντικούς τομείς της οικονομίας αναλαμβάνοντας ένα κοινωνικό κόστος. Οι κυβερνήσεις επένδυσαν στο αστικό περιβάλλον γιατί η επένδυση στις πόλεις είναι αποδοτική και από οικονομική άποψη. Έτσι δίπλα στο όραμά μας για μια ανθρώπινη πόλη, η γενιά μας έχει ισχυρά επιχειρήματα για το οικονομικό όφελος της επένδυσης στις πόλεις ώστε να προωθήσει ευκολότερα τα όνειρα φωτισμένων Ελλήνων, όπως του Αντώνη Τρίτση, για τη σύγχρονη ελληνική πόλη.

Το παρόν κείμενο διαιρείται σε τρεις ενότητες: *όραμα*, *γνώση* και *δράση*. Το όραμα, είναι η ισχυρή κινητήρια δύναμη κάθε ατομικής ή συλλογικής προσπάθειας. Το όραμα συνδέεται με την επιστημονική γνώση ώστε να μη μείνει ουτοπία. Η δράση είναι η επιθυμητή κατάληξη αυτής της σύζευξης.

1. ΟΡΑΜΑ

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΠΟΛΗ

Για να διορθώσουμε τις πόλεις πρέπει να τις αγαπήσουμε. Στις πόλεις γεννήθηκαν ιδέες, ομάδες, κινήματα σκέψης και δράσης, πλούτος, επιστημονική γνώση και καλλιτεχνική δημιουργία. Οι πόλεις είναι ένας χώρος ελευθερίας για τα όνειρα και τις προσωπικές επιλογές και μια ανεξάντλητη δεξαμενή ευκαιριών και ταλέντων, ειδικά για τους νέους.

Το όραμα για την πόλη δεν μπορεί παρά να προωθεί αυτά τα χαρακτηριστικά που καθιστούν την πόλη τον προνομιακό χώρο δράσης των ανθρώπων. Ωστόσο, οφείλει κανείς να λάβει υπόψη και τα αρνητικά επακόλουθα της συγκέντρωσης του πληθυσμού σε τόσο μικρές γεωγραφικές ενότητες: την έλλειψη πρασίνου, τη ρύπανση, τη βία, τις ανισότητες και τους αποκλεισμούς. Οι πόλεις είναι ένα πεδίο όπου δοκιμάζονται τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο, η αποδοχή της διαφορετικότητας, ο σεβασμός του φυσικού και ανθρώπινου περιβάλλοντος, η ευαισθησία σε ευπαθείς ομάδες και η ικανότητα για ορθολογική αντιμετώπιση των προκλήσεων που προκύπτουν από τη συσσώρευση τόσων ανθρώπων. Για αυτά τα αρνητικά στοιχεία του αστικού περιβάλλοντος έχουν γραφεί πολλά, τόσα μάλιστα που θα νομίσει κανείς ότι οι πόλεις είναι από τα πιο μισητά και αποτυχημένα δημιουργήματα του ανθρώπου. Πόσο άδικο είναι όμως να παραβλέπονται τα μοναδικά πλεονεκτήματα που προσφέρουν οι πόλεις στις ανθρώπινες κοινωνίες. Γι' αυτό και η συζήτησή μας άρχισε ως ένας φόρος τιμής σε αυτές τις αρετές της πόλης.

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΗ

Οι πόλεις κατοικούνται από έναν ετερογενή πληθυσμό. Αποτελούνται από ομάδες, εθνικές, θρησκευτικές, φυλετικές και άλλες μειονότητες, ευπαθείς ομάδες και κατηγορίες εισοδημάτων. Η ετερογένεια αυτή επιβάλλει την δημοκρατική και κοινωνική οργάνωση της πόλης. Η δημοκρατία είναι αναγκαία σε μια κοινότητα ανθρώπων γιατί επιτρέπει να εκφράζονται οι αντικρουόμενες επιθυμίες και τα αντιτιθέμενα συμφέροντα διευκολύνοντας την ειρηνική τους διευθέτηση και το συμβιβασμό. Η συζήτηση για την κοινωνική διάσταση της πόλης δεν μπορεί να αγνοεί το οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον το οποίο τις διέπει. Οι εισοδηματικές ανισότητες αποτυπώνονται χωρικά στη διάκριση των ακριβών και των φτηνών γειτονιών. Ωστόσο, κοινωνικές πολιτικές μετριάζουν λιγότερο ή περισσότερο τις εισοδηματικές ανισότητες. Πρόκειται για κοινωνικά μέτρα που δίνουν ευκαιρίες σε ταλαντούχα ή εργατικά άτομα να ανέβουν εισοδηματική κατηγορία. Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα και τα επιδόματα ανεργίας αλλά

και η λειτουργία της αξιοκρατίας, των ευκαιριών για μόρφωση και έναρξη επιχειρηματικής δραστηριότητας, οι υποτροφίες, η δωρεάν εκπαίδευση κ.τ.λ., αποτελούν τους κατεξοχήν μηχανισμούς που εξασφαλίζουν κοινωνική ειρήνη. Η οικονομική ανάπτυξη και το κοινωνικό κράτος δημιούργησαν μια μεσαία τάξη που η ύπαρξή της αποτυπώνεται χωρικά στις λεγόμενες μικρομεσαίες γειτονίες. Σε επίπεδο οργάνωσης του χώρου, η κοινωνική πολιτική στην Ευρώπη απέτρεψε τις αντιθέσεις που συναντάμε στις λατινοαμερικανικές και ασιατικές πόλεις. Στην Ελλάδα, η αντιπαροχή λειτούργησε μεταπολεμικά ως μέτρο στεγαστικής πολιτικής, που έδωσε φτηνές κατοικίες στα παιδιά των οικοπεδούχων σε φτωχές ή μεσαίες γειτονίες. Σήμερα όμως πρέπει να υπερβούμε την παρωχημένη αντιπαροχή.

Παράλληλα, με τη μέριμνα για τις υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης και την ενεργή στεγαστική πολιτική, η πόλη οφείλει να μεριμνά για τις ευπαθείς κατηγορίες. Οι δημόσιοι χώροι και τα κτίρια πρέπει να είναι φιλικά στα άτομα με ειδικές ανάγκες καθώς και στους ηλικιωμένους. Είμαστε υπερήφανοι στην Ελλάδα για τη λειτουργία των ΚΑΠΗ, αλλά πρέπει να μας προβληματίζουν τα εμπόδια που συναντούν τα άτομα με αναπηρίες στη μετακίνησή τους στην πόλη. Μια πόλη επίσης πρέπει να αγαπά τα παιδιά και τις μητέρες και να προσφέρει παιδικές χαρές, πάρκα και σύγχρονους βρεφονηπιακούς σταθμούς. Η καλλιέργειά μας και ο πολιτισμός μιας πόλης κρίνεται επίσης από τη συμπεριφορά απέναντι σε κάθε είδους μειονότητες. Η πολυπολιτισμική πόλη αγκαλιάζει το πολύχρωμο μωσαϊκό με τις φυλετικές και εθνικές ομάδες. Απομονώνει το ρατσισμό, τη μισαλλοδοξία και την ξеноφοβία. Σέβεται τη θρησκευτική ελευθερία, τις προσωπικές επιλογές στον τρόπο ζωής, την ιδιωτική ζωή και την νοητική και καλλιτεχνική έκφραση.

ΔΕΙΞΤΕ ΜΟΥ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΣΑΣ, ΝΑ ΣΑΣ ΠΩ ΠΟΙΟΙ ΕΙΣΤΕ.

Η πόλη είναι ένας καθρέπτης μας. Είναι το σημείο ισορροπίας μας με τις απαιτήσεις και τις ανάγκες των άλλων ανθρώπων γύρω μας. Στις εικόνες της πόλης αντικατοπτρίζονται οι διαφορετικοί τρόποι ζωής, οι εναλλακτικές κουλτούρες, οι διαφορετικές προτεραιότητες των κατοίκων της. Με λίγα λόγια, η ποικιλία της πόλης που μας κάνει να χαμογελάμε, να εκνευριζόμαστε, και ενίοτε να εμπνεόμαστε.

Οι προσόψεις των κτιρίων, η καθαρή γραμμή των οικοδομικών τετραγώνων, η οπτική ενότητα των οικιστικών συνόλων, η καθαριότητα, η λεγόμενη «επιτέλωση της πόλης» (city furniture), το πράσινο, όλα συμβάλλουν για μια πόλη καλαισθητή. Αντίθετα, οι αμετροεπείς διαφημιστικές πινακίδες, τα κακοσυντηρημένα πεζοδρόμια, η άναρχη στάθμευση, η κακή συντήρηση του δημόσιου χώρου, η συνύπαρξη ρυπογόνων δραστηριοτήτων με κατοικίες, η αφισορρύπανση υποβαθμίζουν την αισθητική σε ένα οικιστικό σύνολο.

Η αισθητική, ένα κοινωνικό αγαθό, θα αποτελεί ολοένα και εντονότερο αίτημα των νέων που μεγαλώνοντας στην πόλη την αγαπούν και απαιτούν ποιότητα ζωής. Η αναβάθμιση της αισθητικής αρχίζει με τη δική μας καλή διάθεση και με κίνητρα από την πολιτεία. Απλές ιδέες: βάφουμε τις προσόψεις, αντικαθιστούμε το δάσος κεραίων με μια κεντρική ανά κτίριο! Ας αγαπήσουμε την πόλη και ας φτιάξουμε ένα νέο κίνημα, αυτό των metro-lovers!

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑΣ

Η κλίμακα, τα υλικά και οι ανάγκες άλλαξαν από την εποχή όπου αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι ήταν οι κάτοικοι. Ήδη σε μεγάλες πόλεις, από την εποχή της Ρώμης, οι συνθήκες ζωής ήταν άθλιες. Για την ορθολογική διαχείριση του χώρου σχέδια πόλεων εμφανίστηκαν από την εποχή του Ιπποδάμου. Επιβαλλόταν η επιστημονική οργάνωση του χώρου και η σχεδιασμένη χρήση των νέων υλικών. Στην Ευρώπη, άρχισαν να καθορίζονταν χρήσεις γης και αρχιτέκτονες κλήθηκαν να σχεδιάσουν καλαισθητά και λειτουργικά κτίρια. Σήμερα δεν μπορούμε να διαχειριστούμε εξατομικευμένα τα νέα σκληρά υλικά του μπετόν, του αλουμινίου, του πλαστικού. Όταν η αρχιτεκτονική απουσιάζει, τα σπίτια είναι δυσλειτουργικά, ενεργοβόρα, ακαλαισθητά, με πολλές χαμένες ευκαιρίες για βεράντες, όμορφες ταράτσες ή δροσερά αίθρια.

Δυστυχώς στην Ελλάδα, η εξατομικευμένη οικοδομική δραστηριότητα χωρίς αρχιτεκτονικά κριτήρια και πολεοδομικό σχεδιασμό έδωσε υποβαθμισμένα και κατακερματισμένα οικιστικά σύνολα. Όσοι επένδυσαν για καλύτερη ποιότητα ζωής σε ένα σπίτι με κήπο, στην ανατολική Αττική και Θεσσαλονίκη, απλά μετακινούνται σε νέες περιοχές ανοργανωσιάς, στα προάστια του αυτοκινήτου, των βόθρων, της χαμηλής παροχής νερού, της έλλειψης σχολείων, της ανυπαρξίας χώρων για περπάτημα και κοινωνική συναναστροφή. Αιώνες μετά το Ιπποδάμειο σύστημα, στα χρόνια των υπολογιστών, η αναρχία συνεχίζεται, νόμιμη ή παράνομη, καθώς η πολιτεία αδυνατεί να δράσει ακόμα και ως «Επιμηθεύς», δηλαδή κατόπιν εορτής.

Είναι λυπηρό να συνεχίζεται και σήμερα το άναρχο urban sprawl, ενώ η Ελλάδα έκανε πολεοδομικά σχέδια στις αρχές του αιώνα με πενικρά τεχνικά μέσα και κονδύλια, π.χ. στο Βόλο, στην Τρίπολη, στις Σέρρες και στη Θεσσαλονίκη. Αν η οικιστική καταστροφή στην Ελλάδα της μικρασιατικής καταστροφής και της μετεμφυλιακής μετανάστευσης είναι κάπως δικαιολογημένη, πώς θα εξηγήσουμε σήμερα ότι τα προβλήματα των πόλεων επεκτείνονται σε νέες περιοχές; Η αρχιτεκτονική, η χωροταξία και η πολεοδομία δεν είναι πολυτέλεια. Είναι επιστήμες στην υπηρεσία μιας σύγχρονης κοινωνίας για την ορθολογική διαχείριση του χώρου.

2. ΓΝΩΣΗ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΣΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ

Για να μετουσιωθεί το όραμα σε πράξη χρειάζεται η γνώση. Εδώ η επιστήμη μάς δείχνει γιατί η επένδυση στις πόλεις είναι μια εξαιρετικά επωφελής δημόσια επένδυση. Για τα «γεωγραφικά οικονομικά», στις πόλεις λειτουργούν «δυνάμεις συγκέντρωσης» (agglomeration or centripetal forces) που έλκουν επιχειρήσεις και εργαζόμενους. Η συγκέντρωση τους δίνει οικονομίες κλίμακας, επιτρέπει μεγαλύτερη διαφοροποίηση και ειδικευση στην παραγωγική διαδικασία και προσφέρει στην κατανάλωση μεγαλύτερη ποικιλία προϊόντων. Επίσης, έλκει περισσότερο εργατικό δυναμικό που ως εργαζόμενοι και καταναλωτές έλκουν με τη σειρά τους περισσότερες επιχειρήσεις. Βέβαια υπάρχουν και «δυνάμεις διασποράς» που προκαλούν τη φυγή της οικονομικής δραστηριότητας στην περιφέρεια, όπως το αυξημένο κόστος γης, το κόστος συμφόρησης. Ενώ ανέμεναν πολλοί ότι η παγκοσμιοποίηση και η μείωση του κόστους εμπορίου θα μετακινούσε την οικονομική δραστηριότητα από τα μητροπολιτικά κέντρα προς κέντρα όπου οι τιμές της εργασίας και της γης θα ήταν μικρότερες, πολλές επιχειρήσεις εξακολουθούν να αναπτύσσονται στα αναπτυσσόμενα αστικά κέντρα. Αυτό συμβαίνει όταν οι επιχειρήσεις βρίσκουν εκεί ευνοϊκές συνθήκες που υπερκεράζουν το μεγαλύτερο αυτό κόστος. Καθώς οι δυνάμεις συγκέντρωσης για κάθε αστικό κέντρο παρουσιάζουν διαφορετική ένταση, η οικονομική δραστηριότητα δεν κατανέμεται ίσα σε όλες τις πόλεις, με αποτέλεσμα να παρατηρούμε μια «ιεραρχία στις πόλεις» και συχνά μια ειδικευση. Η άνιση κατανομή οδηγεί σε έναν ανταγωνισμό ανάμεσα στις πόλεις για την προσέλκυση επενδύσεων. Οι πόλεις πρέπει να αναπτύξουν εκείνα τα χαρακτηριστικά που θα τις καταστήσουν ελκυστικές στην οικονομική επένδυση, να αναπτύξουν τις δυνάμεις συγκέντρωσης και να περιορίσουν τις δυνάμεις διασποράς.

Ανοίγει έτσι ένα νέο κεφάλαιο για την αστική διακυβέρνηση (urban governance) που θα δημιουργήσει ή θα ενισχύσει τις συνθήκες που ευνοούν επενδύσεις. Εφόσον η γεωγραφία μιας πόλης δεν αλλάζει, θα επικεντρωθεί στην αναβάθμιση των υποδομών και στη θεσμική μεταρρύθμιση για την βελτίωση του επιχειρηματικού κλίματος.

Δημιουργώντας «κέντρα καινοτομίας» και επενδύοντας σε καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό, οι πόλεις θα προσφέρουν στις επιχειρήσεις τεχνολογίας ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον και θα προσελκύσουν δυναμικές επιχειρήσεις που βασίζονται στην παραγωγή διαρκώς εξελισσόμενων προϊόντων.

Είναι προφανές ότι η ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας στα αστικά κέντρα είναι επωφελής και για την εθνική οικονομία ως σύνολο. Οι διαπιστώσεις αυτές είναι εξαιρετικά χρήσιμες

για την Ελλάδα όπου επιχειρήσεις εντάσεως εργασίας, όπως η κλωστοϋφαντουργία και η καπνοβιομηχανία παρακμάζουν ενόψει του αυξημένου ανταγωνισμού κόστους από τις χώρες της Ασίας. Η «οικονομική γεωγραφία» μας προσφέρει την επιστημονική βάση να ελπίζουμε πως δε χρειάζεται να πιεστούν τα μεροκάματα έναντι του ανταγωνισμού κόστους από αναπτυσσόμενες περιοχές, ώστε να μείνουμε ανταγωνιστικοί. Η προοπτική της ελληνικής οικονομίας είναι μητροπόλεις καινοτομίας, υπηρεσιών και κατανάλωσης που θα αντισταθμίσουν τις δυνάμεις διασποράς και θα αποτρέψουν ένα race-to-the bottom για τα εισοδήματα και τις κοινωνικές ρυθμίσεις.

ΟΙ ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η ποιότητα του περιβάλλοντος στις πόλεις είναι μια πρόκληση για τους επιστήμονες και κεντρικό αίτημα των κατοίκων. Ο στόχος για «βιώσιμες πόλεις» (sustainable cities) περιλαμβάνει δράσεις για την ανακύκλωση των αποβλήτων, την υγειονομική ταφή τη θερμική επεξεργασία, το τέλος ζωής οχημάτων, car-free cities, κ.ά.

Τα τελευταία χρόνια πολλές πόλεις κατάφεραν να περιορίσουν τον εφιάλτη του κυκλοφοριακού, ενός *carnageddon*, όπως χαρακτηρίστηκε, επενδύοντας στα μέσα μαζικής μεταφοράς, φιλικά στο περιβάλλον και στα άτομα με ειδικές ανάγκες. Η ενεργητική αυτή πολιτική απέδωσε σε συνδυασμό με την ενημέρωση των κατοίκων για τα οφέλη των MMM. Στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη οι περιβαλλοντικές επιδόσεις είναι από τις χειρότερες σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αιτία, η σχεδόν αθεράπευτη πολεοδομική αναρχία στο λεκανοπέδιο. Βέβαια, πρόσφατα η Αθήνα βελτίωσε τις δημόσιες συγκοινωνίες με κυριότερο το υπέροχο της μετρό.

Ακόμα όμως το περιβάλλον θεωρείται δευτερεύον θέμα μπροστά στα οδικά έργα και αντίπαλο δέος στην οικονομική «ανάπτυξη». Το αποτέλεσμα είναι να μην προλαβαίνουμε να κλείνουμε όσες περιβαλλοντικές τιληγές τουλάχιστο επιδέχονται λύσεις. Η επιθυμία για κέρδος είναι θεμιτή σε μια οικονομία της αγοράς. Είναι λάθος όμως να ενοχοποιούμε το κέρδος για την καταστροφή αυτή. Οικονομία και ποιότητα ζωής μπορούν να συμβιώνουν, όπως δείξαμε παραπάνω και όπως δείχνει και το παράδειγμα πολλών αναπτυσσόμενων χωρών. Είναι οι σωστοί θεσμοί και οι ελεγκτικοί μηχανισμοί που θα επιτρέψουν την αναζήτηση κέρδους από τη γη με τρόπο που να μην καταστρέφει, όπως με την κατασκευή ολοκληρωμένων οικισμών, την ήπια εκμετάλλευση των εκτός σχεδίου εκτάσεων κτλ. Ας αξιοποιήσουμε τη σύγχρονη γνώση της χωροταξίας, της πολεοδομίας, της συγκοινωνιολογίας. Επιστήμονες υπάρχουν. Λύσεις δίνει η σύγχρονη περιβαλλοντική τεχνολογία. Ανακύκλωση υλικών και επαναχρησιμοποίηση τους, υγειονομική ταφή απορριμμάτων και παραγωγή ενέργειας, βιοκλιματικός σχεδιασμός, όλα έχουν δοκιμαστεί σε οικονομίες όπου το κέρδος μετρά εξίσου με μας.

3. ΔΡΑΣΗ

ΚΑΙΝΟΤΟΜΕΣ ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΔΡΑΣΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ ΤΟΥ ΑΥΡΙΟ

Βλέποντας τη φτώχεια και τους πολέμους σε άλλα μέρη του κόσμου εκτιμώ όσα προσφέρει η χώρα μου: ασφάλεια, δημοκρατία, ειρήνη, ένα καλό επίπεδο εισοδήματος για τους περισσότερους και ατομική ελευθερία. Όμως υπάρχουν πολλές αδυναμίες που, αν τις διορθώσουμε, ο τόπος μας θα γίνει ένας παράδεισος να ζει κανείς. Εκεί που υστερούμε και πρέπει επιτακτικά να δράσουμε είναι το περιβάλλον και οι πόλεις μας. Ο αυτοκαταστροφικός ζήλος των μικροσυμφερόντων ασχήτησε τη χώρα μας με αυθαίρεσία, αναρχία, ατέλειωτες εκτάσεις με μπάζα και σκουπίδια. Ακόμα και η πολεοδομική νομιμότητα δε σημαίνει στην Ελλάδα και οργανωμένη δόμηση. Χαρακτηριστικά είναι η απουσία κτηματολογίου και οι 1500 παράνομες χωματερές. Είναι κρίμα να έχεις το «ομορφότερο οικόπεδο», όπως λέει ο Σαββόπουλος, και να το μετατρέπεις σε σκουπιδότοπο, τσιμεντούπολη, ατέλειωτο κιτς και στάχτη.

Στην Ελλάδα, η ανυπαρξία ενεργούς πολεοδομίας και χωροταξικού σχεδιασμού ανάγκασε τους Έλληνες από τη δεκαετία του '50 να αξιοποιούν την περιουσία τους όπως μπορούν. Η δόμηση ανά μικροιδιοκτησία, αυθαίρετη ή και νόμιμη, προκάλεσε προβλήματα. Οι ιδιοκτήτες πίεσαν για μεγαλύτερα ύψη και κάλυψη σε περιοχές όπου οι δρόμοι και οι ελεύθερες εκτάσεις εξυπηρετούσαν μονοκατοικίες. Σήμερα πολλές περιοχές υποφέρουν από πυκνή δόμηση, έλλειψη πρασίνου και χώρων στάθμευσης. Κτίστηκαν πολυκατοικίες σε διαφορετικούς χρόνους προκαλώντας μια χαώδη εικόνα με διαφορετικά ύψη κτιρίων, τυφλές επιφάνειες (σοκόρα) στα πλαϊνά τους, διαφορετικό πλάτος πεζοδρομίων, ακάλυπτους χώρους με σκουπίδια, κτλ. Το παράδοξο είναι ότι, καθώς ο καθένας κτίζει το οικόπεδό του, η συνολική αξία των κτιρίων μειώνεται και η ποιότητα ζωής υποβαθμίζεται. Τι θα μπορούσε να αντικαταστήσει μερικώς την πρακτική αυτή, με τρόπο μάλιστα πιο αποδοτικό αλλά και λειτουργικό;

ΑΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΟΥΜΕ ΤΗΝ ΕΝΕΡΓΟ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ

Η δόμηση ανά οικιστικά σύνολα δίνει καλύτερες συνθήκες ζωής και μεγαλύτερες αξίες. Τη διαπίστωση αυτή την έκανα όταν έζησα στη γειτονία της γιαγιάς μου, στα «προσφυγικά» της Δραπετσώνας, ένα οικιστικό σύνολο της δεκαετίας του '60 με φαρδείς δρόμους, σπίτια και πολυκατοικίες που αφήνουν χώρο για πράσινο και δημόσιες υποδομές. Εκεί είδα παιδιά να παίζουν και κόσμο να κάθεται στις αυλές και στις εσωτερικές πρασιές ανάμεσα στις πολυκατοικίες. Στην υπόλοιπη Δραπετσώνα που κτίστηκε σταδιακά πάνω στις αρχικές ιδιοκτησίες τα πεζοδρόμια

είναι στενά, τα σπίτια συνυπάρχουν με γκαράζ και βιοτεχνίες, με εγκαταλελειμμένα κτίρια και ημιτελείς κατασκευές.

Εκεί εκτίμησα τις πολεοδομικές αρετές της δόμησης ανά οικισμό. Σε έναν οικισμό, και περισσότερες εκτάσεις μπορούν να μπουν στο σχέδιο και περισσότεροι ιδιοκτήτες να επωφεληθούν και οι όροι δόμησης να είναι καλύτεροι, γιατί ο σχεδιαστής τοποθετεί τα κτίρια πέρα από τα αρχικά όρια των οικοπέδων. Με τη συνένωση των οικοπέδων και την αντιπαροχή σε επίπεδο οικισμού, μπορούν να κατασκευαστούν ψηλότερα κτίρια που να αφήνουν όμως περισσότερο ελεύθερο χώρο. Οι ιδιοκτήτες με τη συνολική αντιπαροχή θα αποκτήσουν ένα καλοσχεδιασμένο σπίτι σε μια οργανωμένη νέα γειτονία. Πολύ καλύτερα θα ήταν αν και οι βιοτεχνικές και εμπορικές δραστηριότητες ήταν συγκεντρωμένες σε business parks με σωστή συγκοινωνιακή σύνδεση. Τι θα γίνει όμως με τις κτισμένες περιοχές; Σε αυτές τα προβλήματα θα διαιωνίζονται; Είναι κρίμα που τόσες γενιές έζησαν και ζουν σε τόσο προβληματικές περιοχές. Λύση όμως υπάρχει.

ΑΣ ΑΡΧΙΣΟΥΜΕ ΤΗΝ ΑΣΤΙΚΗ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ

Το μπετόν έχει ημερομηνία λήξης. Η πιθανότητα σεισμού είναι μια κινητήρια δύναμη, μια ευκαιρία για ανοικοδόμηση. Όμως θα κτίσουμε και πάλι τις γειτονιές με παρόμοιο τρόπο; Πρέπει να έχουμε διδαχτεί από τα λάθη μας και να είμαστε σοφότεροι και πιο οργανωμένοι.

Η σταδιακή ανοικοδόμηση των πόλεων θα πρέπει να αφορά οικιστικά σύνολα και όχι μεμονωμένες πολυκατοικίες. Η ανοικοδόμηση μπορεί να γίνει ως συνδυασμός γενικευμένης αντιπαροχής και αστικού αναδασμού, ανά οικοδομικά τετράγωνα με κτίρια που θα αφήνουν περισσότερο χώρο για πράσινο περιμετρικά τους, θα έχουν υπόγειο χώρο στάθμευσης και μεγαλύτερα πεζοδρόμια και δρόμους. Η ανοικοδόμηση μπορεί να αρχίσει από περιοχές «αστικής ζούγκλας», όπως ο Βοτανικός και το Μεταξουργείο, ή περιμετρικά του ιστορικού κέντρου της Θεσσαλονίκης, που ενώ είναι κοντά στο κέντρο δεν μπορούν να δώσουν τις αξίες και τις χρήσεις του κέντρου της πόλης γιατί είναι κακοκτισμένες και προβληματικές. Ο αστικός αναδασμός και η πολεοδομική ανοικοδόμηση του Ελαιώνα είναι επίσης μια μεγάλη ευκαιρία για ένα σύγχρονο πολεοδομικό σύνολο.

ΑΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΟΥΜΕ ΤΙΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΛΙΕΣ

Η Αθήνα είναι από τις λίγες πόλεις στον κόσμο που προικίστηκαν με μια υπέροχη ακτογραμμή. Πολλές πόλεις θα εύχονταν να είχαν τέτοια τύχη. Όμως η πόλη έχει γυρίσει την πλάτη σε αυτό το δώρο της φύσης. Το παραλιακό μέτωπο διακόπτεται από νυχτερινά μαγαζιά, περιφραγμένους χώρους και περιοχές με μπάζα. Το

Φαληρικό Δέλτα αντί μιας παραθαλάσσιας Esplanade παραμένει ένας εγκαταλελειμμένος τόπος με σκουπίδια, απομονωμένος από το διπλανό οικιστικό σύνολο. Η Βαρκελώνη κατάφερε να αξιοποιήσει την ιδιαίτερη σχέση της πόλης με τη θάλασσα και να προσθέσει ένα ακόμα πλεονέκτημα στην όμορφη και ζωντανή ταυτότητά της. Η Αθήνα οφείλει να ανακτήσει το παραθαλάσσιο μέτωπο της με ένα ολοκληρωμένο αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό σχεδιασμό για όλο το παραθαλάσσιο μέτωπο της πόλης από τα λιπάσματα της Δραπετσώνας ως τη Βάρκιζα.

Είναι κρίμα που, όσο καθυστερούμε την ανάπλαση, γενιές Αθηναίων θα χάνουν την ευκαιρία να χαρούν το πιο όμορφο στοιχείο της πόλης τους, την παραλία.

ΑΣ ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΟΥΜΕ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ

Η υλοποίηση μεγάλων παρεμβάσεων στις μητροπόλεις απαιτούν την αναδιοργάνωση της τοπικής αυτοδιοίκησης σε μεγαλύτερα σχήματα, που συνδυάζουν εκλεγμένες αρχές και ένα μόνιμο τεχνοκρατικό δυναμικό, ακόμη και έναν city-manager. Για την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη προτείνεται η μητροπολιτική οργάνωσή τους. Η μητροπολιτική διοίκηση οφείλει να ισορροπεί ανάμεσα στην ανάγκη για επιστημονική διαχείριση και σχεδιασμό της πόλης και στην επιταγή για δημοκρατική συμμετοχή των πολιτών.

Η δημοκρατία, όμως, χρειάζεται πολίτες ενημερωμένους και ενεργούς. Οι πολίτες θα πρέπει να διαθέτουν πολλούς τρόπους συμμετοχής και ελέγχου. Να μπορούν να καταθέτουν προτάσεις και στο διαδικτυακό τόπο του δήμου και να λαμβάνουν απάντηση σε εύλογο χρόνο. Αν οι τοπικές κοινωνίες γνωρίζουν τις αρετές και τις προοπτικές της πόλης τους, τότε είμαι βέβαιος ότι η σημερινή πίεση για μικροπολιτική και ρουσφέτι θα αντικατασταθεί από την κοινωνική ζήτηση για μια τοπική αυτοδιοίκηση που θα ασκεί ένα δυναμικό μάντζιμεντ σχεδιάζοντας και προβάλλοντας την πόλη της γνώσης, της επιχειρηματικότητας και της δημιουργίας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Δε μας λείπει η φαντασία ούτε οι ιδέες. Λείπει η διάθεση των αρχών για υλοποίηση, καθώς προτεραιότητα δίδεται αλλού, συχνά σε εντυπωσιακές φιέστες. Λείπει και μια δυνατή και συντονισμένη κοινωνική αφύπνιση. Με θλίψη βλέπω στην πόλη μου, τη Θεσσαλονίκη, να κυριαρχεί ο συντηρητισμός και η δημαγωγία. Περιφερειακά κανάλια δίνουν έναν εθνικιστικό τόνο και απαιτούν τη σιωπή των άλλων. Συντηρούν ένα απομονωτισμό αυτοκαταστροφικό για τις δημιουργικές δυνάμεις του τόπου. Παραμελημένη η Θεσσαλονίκη, έπεσε βορά σε μια τοπική ηγεσία που καλλιεργεί στερεότυπα και συλλογικές φοβίες για να καλύψει την ανεπάρκειά της, όταν

καίγεται η χωματερή, νεκρώνεται η λίμνη Κορώνεια και αργοπεθαίνει το Σέιχ Σου.

Αναρωτιέμαι πώς η Θεσσαλονίκη θα γίνει ένα μητροπολιτικό κέντρο για τα Βαλκάνια; Με το κάψιμο βιβλίων και με εκδηλώσεις ενάντια στον αριστούχο Οδυσσέα Τσενάι;

Η πόλη που θέλουμε είναι η δημοκρατική, η προοδευτική πόλη, η πράσινη πόλη, η πολυπολιτισμική πόλη, η πόλη της ελευθερίας, της δημιουργίας και της κοινωνικής ευθύνης. Πέρα όμως από την οικονομική διάσταση που παρουσιάσαμε, θέλουμε να αναβαθμίσουμε τις πόλεις μας γιατί απλά μας αρέσει να ζούμε σε όμορφες και ανθρώπινες πόλεις.

Η δική μας γενιά στην Ελλάδα δεν έζησε ούτε πολέμους ούτε απελπιστική φτώχεια. Στις πόλεις όμως δεν έζησε τις αλάνες, τις παλιές γειτονιές ή την απόλαυση μιας βουτιάς στο Θερμαϊκό, που έζησε ο πατέρας μου. Έχουμε ως γενιά άλλα δεδομένα και άλλα ζητούμενα. Στην απαισιοδοξία της εικόνας των μη βιώσιμων πόλεων, αντιπαράσσουμε καινοτόμες και τολμηρές ιδέες. Αντιπαράσσουμε τη θέλησή μας για βελτίωση της ποιότητας ζωής, που θα είναι η αποστολή της δικής μας γενιάς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Beriatos, E. and Gospodini, A. 2004, "Glocalising" Urban Landscapes: Athens and the 2004 Olympics, Cities, 21, 3, pp. 187.

Camagni, R. 1992, 'Theories of Regional Development and Spatial Imbalance,' GREMI Research Project: Development Prospects of the Community's Lagging Regions and the Socio-Economic Consequences of the Completion of the Internal Market, Final Report, Milan: GREMI.

Clark, T N, Lloyd, R, Wong, K, and Jain, P, 'Amenities Drive Urban Growth', Journal of Urban Affairs, 24, 5, pp. 493.

Cox, K. R. 1995, Globalisation, Competition and the Politics of Local Economic Development, Urban Studies, 32, 2, pp. 213.

Glaeser, E.L. Kallal H. D., Scheinkman J. A., and Shleifer A. 1992, Growth in Cities, Journal of Political Economy, 100, 6, pp. 1126.

Gospodini, A. 2002a. European Cities and Place Competition, Discussion Paper Series, 8, 2, pp. 19-36. Volos, Thessaly: Department of Planning and Regional Development, School of Engineering, University of Thessaly.

Gospodini, A. 2002b. European Cities in Competition and the New 'Uses' of Urban Design, Journal of Urban Design, 7, 1, pp. 59.

Fujita, M. and Thisse, J.F. 1996, 'Economics of Agglomeration', Journal of the Japanese and International Economies, 10, p. 339.

O'Donnell, R. 1991, The Evolution of the Theory of Regional Development, 3d Supplement to the Interim Report of the TEPSA Study on 'Methods for Achieving Greater Economic and Social Cohesion in the EC'.

Martin, R. and Sunley, P. 1998, 'Slow Convergence? The New Endogenous Growth Theory and Regional Development', Economic Geography, 74, 3, p. 201.

Krugman, P.R. 1991. Increasing Returns and Economic Geography, Journal of Political Economy, 99, 3, pp. 484-499.

Krugman, P.R. and Venables, A.J. 1995, Globalization and Inequalities of Nations, Quarterly Journal of Economics, 110, 4, pp. 857-880.

Puga, D. 2002, 'European Regional Policies in Light of Recent Location Theories', Journal of Economic Geography, 2, p. 373.

Swyngeldouw, E, and Baeten. G, 2001, 'Scaling the City: The Political Economy of 'Glocal' Development-Brussels' Conundrum', European Planning Studies, 9, 7, pp. 827-848.

ΝΙΚΟΣ ΤΣΙΜΑΣ

Ποια Πόλη θέλουμε; Ένα δοκίμιο γιά τη νέα πόλη

Ο Νίκος Τσίμας γεννήθηκε στην Έδεσσα το 1981. Διπλωματούχος του τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (2005). Φοιτητής του μεταπτυχιακού προγράμματος “Χώρος και Πολιτισμός” του ΕΜΠ. Βραβείο ειδικής μνείας στο διεθνή διαγωνισμό Celebrations of Cities 2, που διοργάνωσε η Union Internationale des Architectes. Βραβείο στο διεθνή διαγωνισμό “Living as tourist in Adrion”, που διοργάνωσε ο οργανισμός Uniadrion. Συμμετοχή στην έκθεση της UIA στο Palazzo Zorzi, Unesco European headquarters, στη Βενετία. Συμμετοχή σε συνέδρια και εργαστήρια αρχιτεκτονικής. Δουλειά του έχει δημοσιευτεί στο γαλλικό αρχιτεκτονικό περιοδικό cyberarchi και τον κατάλογο της ελληνικής συμμετοχής στην 9η Biennale αρχιτεκτονικής στη Βενετία.

Ο νεαρός Πάρις κοντοστάθηκε και κοίταξε τις τρεις πόλεις που απλώνονταν μπροστά του. Η Πρώτη τον καλούσε με τη δύναμη και την αίγλη της, τους φαρδιούς φωτεινούς δρόμους και τις επιβλητικές αψίδες που είχαν στηθεί για να θυμίζουν σε όλους την κραταιά θέση που κατείχε ανάμεσα στις πόλεις όλων των τόπων και όλων των εποχών. Η Δεύτερη, περισσότερο εσωστρεφής, με σιωπηλή λιτότητα τον προκαλούσε να περιπλανηθεί στον ιστό της μέχρι να του αποκαλυφθεί ο θησαυρός της σοφίας της. Και η Τρίτη, λαμπερή και απαστράπτουσα, με ένα διάφανο ποτάμι να την διαπερνά και κτίσματα υψηλής αισθητικής να την κοσμούν, τον καλούσε να χορτάσει την επιθυμία του για το ωραίο, το δροσερό και το νέο...

Ποια πόλη θέλουμε; Σε ποια πόλη μπορεί κάποιος από εμάς να δώσει με βεβαιότητα το χρυσό μήλο, το υπέρτατο βραβείο πληρότητας και αξίας; Πώς είναι δυνατόν να υπάρξει αυτή η πόλη που θα κάνει έστω και έναν θνητό να αναστενάζει και να πει χωρίς περιστροφές πως την ποθεί και είναι πρόθυμος να την αγκαλιάσει φωνάζοντας σε όλους πως είναι η πόλη του, ο δικός του επιθυμητός τόπος;

Το ανθρώπινο σώμα, με τις πέντε αισθήσεις και την πληθώρα συναισθημάτων, είναι το μέτρο με βάση το οποίο οι σχεδιαστές – αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι – καλούνται να φανταστούν και να υλοποιήσουν κτίρια και πόλεις. Αυτό είναι το μέτρο που έχουν στο μυαλό τους ακόμα και στις πιο τολμηρές φαντασιώσεις τους, όταν ονειροπολούν και δημιουργούν τις λεγόμενες ουτοπίες¹ τους, δηλαδή τους απίθανους, μη υπαρκτούς αλλά επιθυμητούς τόπους τους.

Όμως, η πόλη που θέλουμε, αυτή που ποθούμε και ονειρευόμαστε, μοιάζει δύσκολο να περιγραφεί με ανθρώπινα λόγια, μολονότι είναι πιθανόν να υπάρχει –σε κάποια εκτάρια γης στον πλανήτη μας ή σε σκοτεινούς πυρήνες κυττάρων ενός λαμπρού εγκεφάλου– και να υπόκειται σε περιορισμούς που εσωκλείει το ανθρώπινο σώμα. Επειδή, λοιπόν, τα ανθρώπινα λόγια δεν μπορούν εύκολα να την αγγίσουν, ας προσπαθήσουμε να τα χρησιμοποιήσουμε για να περιπλανηθούμε στους δρόμους των πόλεων που δε θέλουμε, και με αυτόν τον τρόπο να μπορέσουμε να αγγίξουμε, έστω, την πόλη που επιθυμούμε.

Οι πόλεις που δε θέλουμε βρίσκονται στο πεδίο της δυστοπίας², η οποία δεν αποτελεί απλά το αντίθετο της ουτοπίας αλλά μπορεί ενίοτε να αποτελέσει δυσμενή συνέχεια της ή ευτυχή ανατροπή της. Για παράδειγμα, η Ιθάκη του Οδυσσέα, ενώ κατά τη διάρκεια του πολύχρονου ταξιδιού του ήταν μια πόλη ουτοπίας όπου θα μπορούσε να απολαύσει την ειρήνη, την οικογενειακή θαλπωρή και τη λατρεία των υπηκόων του, αποδείχθηκε αφιλόξενη. Σύμφωνα με την παράδοση, για να αντιμετωπίσει τη δύσμορφη πραγματικότητα που συνάντησε, ο Οδυσσέας άφησε την Ιθάκη για το τέλειο ταξίδι προς αναζήτηση μιας άλλης πόλης-νησιού, μιας ακόμα ουτοπίας. Ακόμη κι αν δεν έβρισκε αυτό που η φαντασία του είχε πλάσει, το κέρδος του θα ήταν η πλέουσα ουτοπία του ταξιδιού, με όλα να είναι πιθανά, από τα πιο ηδονικά λάφυρα μέχρι το θάνατο.

Αυτό που υπονοεί ο Όμηρος γράφει ρητά ο Καβάφης στο ποίημά του “Ιθάκη”³. Η αναζήτηση της ιδανικής πόλης που θέλει να βρει ο Οδυσσέας είναι ο κινητήριος μοχλός της αέναης περιπλάνησης, η οποία παρουσιάζεται τελικά περισσότερο πολύτιμη από τον τελικό προορισμό. Η πορεία προς την Ιθάκη είναι το όφελος της ουτοπίας προς τον άνθρωπο και σύμφωνα με αυτή τη διαπίστωση, η πορεία προς την ιδανική πόλη είναι από μόνη της ένα σημαντικό κέρδος, το οποίο εμπεριέχει ανταμοιβή αλλά και διάψευση. Η Ιθάκη του Καβάφη, λοιπόν, δεν είναι απλά μια πόλη δυστοπίας, αλλά ένα κίνητρο προς τη συνεχή κίνηση και αναζήτηση του ιδανικού.

Μακριά από κάθε ιδανικό για την πόλη και τη συμβίωση μεταξύ των ανθρώπων μοιάζει να βρίσκεται “Η Κόλαση” του Ιερώνυμου Μπος⁴. Πρόκειται για πίνακα του 16ου αιώνα, στον οποίο δεν αναπαρίσταται κάποια ονομασμένη πόλη αλλά μια τοπικά ορισμένη δυστοπία. Ένας παραισθησιακός, ρευστός κόσμος χωρίς όρια βρίσκεται βυθισμένος στο σκοτάδι, καθώς η οικουμένη πόλη καίγεται και άνθρωποι υποφέρουν φρικτά μαρτύρια από μηχανές, ζώα ή άλλους ανθρώπους. Πίσω από το θρησκευτικό μανδύα που σκεπάζει το έργο αυτό, φαίνεται η κρίση που περνούσαν οι πόλεις το Μεσαίωνα. Πολλοί άνθρωποι τις θεωρούσαν φορείς της αμαρτίας, αφού αυτές δέχονταν τις αρρώστιες στα λιμάνια και οι σκοτεινοί δρόμοι τους ήταν το μέρος όπου οι γυναίκες γίνονταν πόρνες και οι άνδρες δολοφόνοι⁵.

Η ύπαιθρος, η οποία τότε φιλοξενούσε τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού της γης, με την απουσία νυχτερινής ζωής και τον καθιερωμένο από αιώνες τρόπο ζωής παρουσιαζόταν αγνή, να πλησιάζει περισσότερο το πρότυπο της επουράνιας Αγίας Ιερουσαλήμ.

Σήμερα, σε μια σύγκριση πόλης-υπαιθρου, περισσότερο ελκυστική μοιάζει να είναι η πόλη. Αλλωστε, δεν είναι τυχαίο που το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού της γης ζει σε αστικούς

σχηματισμούς. Συγκρινόμενη με την ζωή στην ύπαιθρο, η ζωή στα αστικά κέντρα μοιάζει να υπόσχεται περισσότερα, επειδή προσφέρει στους κατοίκους οικονομικές και πολιτιστικές ευκαιρίες.

Αυτές είναι το κίνητρο για την εγκατάλειψη της υπαιθρου, η οποία παρουσίασε ποικιλία σε ένταση κατά τους αιώνες. Ιδιαίτερα ισχυρό κύμα αστυφιλίας παρουσιάστηκε τον 20ο αιώνα, ενώ ακόμα και τις τελευταίες δεκαετίες οι πόλεις συνεχίζουν να ελκύουν ανθρώπους της υπαιθρου, μολονότι οι ευκαιρίες εργασίας στον δευτερογενή τομέα παραγωγής μειώνονται δραματικά λόγω της διόγκωσης του τριτογενή. Αυτές οι ισχυρές ελκτικές δυνάμεις δεν μπορούν να μειωθούν ούτε από τα παθογόνα φαινόμενα που κάνουν την εμφάνισή τους στα αστικά κέντρα, τα οποία κατευθύνουν την πόλη προς στο πρότυπο της Πόρνης Βαβυλώνας.

Η ύπαιθρος, όμως, έχει τη δική της δύναμη, η οποία εμφανίζεται ως νοσταλγία ή επιθυμία για επιστροφή. Ο άνθρωπος –ακόμα και ο πιο φανατικός αστός– προσπαθεί να βρει χαρακτηριστικά της πόλης που να του θυμίζουν την ύπαιθρο κι όταν δεν μπορεί να τα βρει, τα δημιουργεί. Οι χώροι πρασίνου στα αστικά κέντρα, η φύτευση στους ακαλύπτους και τα πεζοδρόμια, τα σιντριβάνια, τα αίθρια εσωτερικά των κτιρίων είναι μια προσπάθεια συνύπαρξης των φυσικών στοιχείων με τα τεχνητά και αναζήτησης της Αγίας Ιερουσαλήμ μέσα στην Πόρνη Βαβυλώνα. Η προσπάθεια αυτή συχνά είναι ανώφελη, αφού τα φυσικά στοιχεία δεν αντιμετωπίζονται στις πόλεις με την προσοχή που τους αξίζει, παρότι τις τελευταίες δεκαετίες ο χωροταξικός και πολεοδομικός σχεδιασμός κατευθύνεται προς την βιώσιμη ανάπτυξη⁶. Η πορεία αυτή βρίσκεται, όμως, ουσιαστικά σε αρχικό στάδιο και στοχεύει κυρίως στη μείωση των δυσμενών επιπτώσεων της λειτουργίας της πόλης στο άμεσο φυσικό περιβάλλον.

Η αντιμετώπιση των παθογόνων κοινωνικών αστικών φαινομένων, αν και είναι ένας από τους στόχους της αειφόρου ανάπτυξης, δεν φαίνεται να είναι ικανοποιητική, με αποτέλεσμα, στην καλύτερη των περιπτώσεων η Πόρνη Βαβυλώνα απλά να ανανεώνει την επιθερμίδα της και εξασφαλίζει τη συνέχειά της διατηρώντας κάποια από τα σημαντικότερα μειονεκτήματά της.

Ένα από τα παθογόνα κοινωνικά φαινόμενα που εμφανίζονταν πάντοτε στις πόλεις είναι η περιθωριοποίηση μιας ή περισσότερων ομάδων, οι οποίες δεν πληρούν τις προϋποθέσεις που το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο θεωρεί απαραίτητες για αποδοχή και ενσωμάτωση. Η ανώνυμη λογοτεχνία των περιθωριοποιημένων όλης της γης και κάθε εποχής έδωσε τραγούδια, ποιήματα και θρύλους για μια ουτοπική κοινωνία, όπου δε θα υπήρχαν δυστυχίες, φτώχεια και άδικο. Από τους δούλους της αρχαιότητας

που φαντάζονταν μια μυθική εποχή ισότητας, μέχρι τους μαύρους της Αμερικής το 19ο αιώνα που ονειρεύονταν ένα μέλλον ανθρώπινης απελευθέρωσης, οι άνθρωποι προσδοκούν το τέλος της δυστυχίας τους και συχνά το διεκδικούν. Ο Σπάρτακος (71 π.Χ.) για τους πρώτους και ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ (1968) για τους δεύτερους, είναι παραδείγματα εξεγερμένων ηρώων της ουτοπίας του “αλήτη”⁷. Δεν είναι οι μόνοι, αφού η ουτοπία αυτή ενέπνευσε πλήθος ατόμων στην ανθρώπινη ιστορία και κρύβεται πίσω από πολλές κοινωνικές εξεγέρσεις. Η δυστοπία σε αυτήν την περίπτωση κρύβεται στην απραξία και την υποταγή των περιθωριοποιημένων, καθώς και στην αδιάλλακτη στάση των ατόμων που συνιστούν το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, που ασκεί τον τυπικό και άτυπο κοινωνικό έλεγχο. Ουσιαστικά, η δυστοπία του “αλήτη” είναι το ενδεχόμενο διαιώνισης της κατάστασης του και ο θάνατος χωρίς να έχει προηγηθεί η αλλαγή που ονειρεύεται.

Ο χώρος είναι το πεδίο των συγκρούσεων που επιφέρουν την επιθυμητή αλλαγή. Πρόκειται για ένα στοιχείο που αναπροσδιορίζεται συνεχώς και η εκάστοτε κατανομή του βρίσκεται πάντοτε σε διαπραγμάτευση, αφού προσφέρεται σε διαφορετικές αναγνώσεις, χρήσεις και συμβολισμούς⁸. Σήμερα, οι περιθωριοποιημένες ομάδες εγκαθίστανται σε εκείνα τα σημεία της πόλης που μπορούν να τις δεχτούν. Οι χώροι αυτοί συνήθως βρίσκονται σε υποβαθμισμένα τμήματα της πόλης ή στα όριά της, κυρίως σε περιοχές κατοικίας των χαμηλότερων εισοδηματικών τάξεων ή περιοχές με χρήσεις που θεωρούνται οχλούσες και είναι υπό εγκατάλειψη ή απομάκρυνση⁹.

Στις περισσότερες περιπτώσεις κρατικών ή ιδιωτικών επεμβάσεων στις παραπάνω περιοχές, απουσιάζει η μέριμνα για τη μετεγκατάσταση των περιθωριοποιημένων ατόμων σε άλλους επιλεγμένους τόπους, ενώ αντίθετα, η απομάκρυνσή τους θεσμοθετείται σε κάποιες περιπτώσεις αναπλάσεων. Έτσι, για παράδειγμα, στη θεσμοθετημένη ανάπλαση “εξυγίανσης” πραγματοποιείται εκκαθάριση της περιοχής κατοικίας από “νοσούντα κοινωνικά στοιχεία”¹⁰, ενισχύοντας τη διάκριση και το στίγμα της περιθωριοποιημένης ομάδας. Το θεσμικό πλαίσιο σε αυτές τις περιπτώσεις αναπλάσεων παρουσιάζεται ανεπαρκές και τα κενά που υπάρχουν οδηγούν σε διεύρυνση του υφιστάμενου χάσματος και πιθανότατα σε συγκρούσεις, οι οποίες ναρκοθετούν την ευημερία όλων των ατόμων που ζουν στις πόλεις.

Η διεύρυνση του χάσματος ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες μπορούν να μετατρέψουν και την πιο ευημερούσα πόλη σε εφιάλτη. Η προσπάθεια επιβολής της κραταιής κοινωνικής ομάδας στην πιο αδύναμη, μπορεί να ξεφύγει από το πλαίσιο μιας πόλης και να επεκταθεί σε μεγαλύτερη κλίμακα και να προκαλέσει πρωτοφανείς θηριωδίες. Για παράδειγμα, το Βερολίνο

τη δεκαετία του '20 ήταν μια πόλη ελπιδοφόρας ουτοπίας. Στις επόμενες δεκαετίες, όμως, του '30 και του '40, μετατράπηκε σε μητρόπολη της δυστοπίας και “πρωτεύουσα της οδύνης”¹¹ για πολλά χρόνια αργότερα. Ο φασισμός και ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, στου οποίου την έκρηξη ενθουσιωδώς συνέβαλε, οδήγησαν στο διαμελισμό και τη διαίρεση της από το τείχος της ντροπής, όπως ονομάστηκε αργότερα.

Σε αυτό το δυστοπικό περιβάλλον μεγάλωσε ένας σημαντικός εικαστικός από την ανατολική Γερμανία, που όπως υποστήριζε δεν ήταν μαρξιστής. Ο Γκέχαρντ Ρίχτερ πίστευε σε έναν κόσμο χωρίς ιδεολογία και ολοκλήρωσε τον πιο αξιόλογο κύκλο έργων του με τίτλο “18 Οκτωβρίου 1977” το 1988. Επρόκειτο για εικόνες από το φωτογραφικό αρχείο της αστυνομίας που απεικόνιζαν νεκρά τα μέλη της RAF, της σημαντικότερης τρομοκρατικής ομάδας στη μεταπολεμική Γερμανία. Σύμφωνα με την αστυνομία, όλα τα μέλη της οργάνωσης αυτοκτόνησαν την ίδια μέρα στα λευκά κελιά όπου κρατούνταν.

Με το έργο του αυτό, ο Ρίχτερ σχολιάζει την “αποτυχία κάθε νεανικής ψευδαισθησης και ουτοπίας και ειδικότερα της ψευδαισθησης ότι μπορείς να αλλάξεις βίαια τον κόσμο”¹². Το ίδιο το όνειρό του, όμως, για έναν κόσμο όπου κάθε ουτοπία, ιδεολογία και πίστη απορρίπτεται ως περιττή και επικίνδυνη, είναι μια νέα ουτοπία, στην οποία η τέχνη παίζει σημαντικό ρόλο. Σύμφωνα με τον Ρίχτερ, “η τέχνη πρέπει να ασχολείται με τη ζωή” ή αλλιώς, όπως έλεγε ο Μπόνς “η τέχνη και η εμπειρία της τέχνης πρέπει να δημιουργούν ένα στοιχείο το οποίο να επιστρέφει πίσω στη ζωή”¹³.

Το Βερολίνο, σύμφωνα με αυτή την άποψη, δημιούργησε το Εβραϊκό Μουσείο σχεδιασμένο από τον αρχιτέκτονα Λίμπεσκιν, αφήνοντας την τέχνη της αρχιτεκτονικής να δημιουργήσει εκείνο το στοιχείο που όχι μόνο θα επιστρέφει πίσω στη ζωή αλλά και θα επουλώνει τις παλιές πληγές. Όπως ο Πλάτων μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο οραματίστηκε την Πολιτεία του, σαν πολιτική και φιλοσοφική θεραπεία από τα δεινά των Αθηναίων και Σπαρτιατών, έτσι και το Βερολίνο ποθεί μια νέα πραγματικότητα και βαδίζει προς μια ακαθόριστη, ακόμα, ουτοπία μέσω της αρχιτεκτονικής.

Το Βερολίνο δεν είναι η μόνη περίπτωση πόλης που μεταπήδησε από την ουτοπία στη δυστοπία. Η Νέα Υόρκη του Ρεμ Κούλχας ήταν μια πελώρια ουτοπία. Ο διάσημος Ολλανδός αρχιτέκτονας επισκέφτηκε επανειλημμένα την πόλη για μεγάλα χρονικά διαστήματα και την κατοίκησε με σκοπό να μελετήσει την ουτοπία της, όχι σα μια ονειρική κατάσταση την οποία προσδοκά ο άνθρωπος, αλλά σαν ένα συντελεσμένο γεγονός. Μάλιστα, εστίασε το ενδιαφέρον του στο νησί Μανχάταν και την διπλή υπόσταση του ουρανοξύστη, ο οποίος εμπεριέχει

διττά την έννοια της ουτοπίας, αφού αποτελεί ταυτόχρονα ένα αξιοθαύμαστο ανθρώπινο κατόρθωμα αλλά και μια προκλητική κατοίκηση του ουρανού. Το νησί της ουτοπίας, όμως, με την εκστατική αρχιτεκτονική και τον οργανισμό της πολιτιστικής ζωής, μεταβλήθηκε αστραπιαία σε δυστοπία με την επίθεση εναντίον των Δίδυμων Πύργων, την καταστροφή τους και τον πανικό που συνεχίζει να διαπερνά τους κατοίκους του μέχρι και σήμερα¹⁴.

Σύμφωνα με τον Κούλκας, η Νέα Υόρκη πλησίασε όσο καμία άλλη πόλη στο μύθο της Μητρόπολης, ενώ το Μανχάταν κατάφερε να γεννήσει το δικό του μητροπολιτικό αστισμό, την Κουλτούρα της Συμφόρησης και το δικό του προσωπικό αρχιτεκτονικό ιδίωμα¹⁵. Άλλωστε, η Μητρόπολη, για να εδραιώσει την κυριαρχία της, χρειάζεται τη δική της εξειδικευμένη αρχιτεκτονική, η οποία θα διεκδικεί την αυθεντική ιδιότητα της μητροπολιτικής κατάστασης και θα καλλιεργεί τις παραδόσεις της νέας Κουλτούρας.

Οι παραδόσεις αυτές πηγάζουν από τη συνύπαρξη όλων των φυλών και των εθνών του ανθρώπινου είδους σε έναν κοινό ουδέτερο τόπο και την αναπόφευκτη αλληλεπίδραση των πολιτισμών τους. Έτσι, ουσιαστικά η μητρόπολη συμπιέζει την ποικιλία του κόσμου σε ένα σώμα, δημιουργώντας έναν τόπο με μεγάλη πολιτιστική πυκνότητα και νέα υβρίδια πολιτισμού που γεννώνται εκεί λόγω της συνύπαρξης. Κατ' επέκταση, αυτό συμβαίνει σε όλες τις μεγάλες πρωτεύουσες, με αποτέλεσμα να προετοιμάζεται παγκόσμια το έδαφος για ευρύτερες συνδέσεις και ενοποιήσεις, οι οποίες έχουν ήδη αρχίσει να συντελούνται και να δημιουργούν μια νέα αστική πραγματικότητα¹⁶.

Στα πλαίσια της δημιουργίας αυτής της νέας αστικής πραγματικότητας, προσπαθήσαμε να ανιχνεύσουμε την πόλη που θέλουμε διαγράφοντας μια βιαστική πορεία σε πόλεις ουτοπίας και δυστοπίας. Δεν εντοπίσαμε το κλίμα της πόλης, ούτε την πολεοδομία ή το είδος της αρχιτεκτονικής της. Δεν περιγράψαμε τους δρόμους της ούτε τους ανθρώπους που κατοικούν σε αυτήν. Αυτό που κάναμε ήταν να θίξουμε θέματα που άπτονται του αστικού φαινομένου και να ψηλαφήσουμε κάποια γνωρίσματά του. Έτσι, στην πόλη που θέλουμε η προσδοκία του τέλει δεν πρέπει να σταματάει ποτέ, αφού αυτή ουσιαστικά ωθεί σε κίνηση την κοινωνία. Η ύπαιθρος, με την έννοια του φυσικού και του ιδανικού της αρμονικής συνύπαρξης, εισέρχεται μέσα στον αστικό σχηματισμό που προσδοκούμε συντελώντας στην αξιοβίωτη ολοκληρωμένη ανάπτυξη και φέρνοντας μαζί της τη μνήμη της εξέλιξης. Εκτός από τη μνήμη, όμως, η αρμονική συνύπαρξη πρέπει να γίνει και βασικός σκοπός των θεσμών, οι οποίοι θα εξυπηρετούν ουσιαστικά τους κατοίκους και δε θα εντείνουν τα χάσματα που υπάρχουν ανάμεσα στις διαφορετικούς τρόπους ζωής. Αντίθετα, η διαφορετικότητα προασπίζεται, ενώ η πόλη εξελίσσεται στο χρόνο χωρίς να ξεχνάει τη λάθη που έχει διαπράξει.

Η τέχνη, σε όλες τις εκφράσεις της γίνεται το μέσο προς την πρόοδο και την πνευματική ολοκλήρωση, ενώ τα ιδιαίτερα πολιτιστικά χαρακτηριστικά της πόλης προασπίζονται χωρίς φόβο για την καινοτομία και την εξέλιξη. Σε κάθε περίπτωση, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η πόλη είναι ένας ζωντανός οργανισμός, ο οποίος θέτει τα δικά του χρονικά πλαίσια ανάπτυξης και μετασχηματισμού και έχει ανάγκη ανθρώπους που σέβονται τον εσωτερικό ρυθμό της.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, η σύντομη περιήγησή μας σε πόλεις δυστοπίας και ουτοπίας κατάφερε να διαγράψει ακνά το περίγραμμα της πόλης που θέλουμε. Και αυτό γιατί οι πόλεις δεν είναι απλά ένας αριθμός, αλλά το σύνολο των αριθμών που ο αρνητικό παράδειγμα ισοδυναμεί με το θετικό με μια απλή αλλαγή προσήμου.

Μοιάζουν περισσότερο να ενσωματώνουν την έννοια του απείρου, το οποίο αναφέρεται στο πλήθος τόσο των χαρακτηριστικών τους όσο και των ποιοτικών αξιολογήσεών τους από τους ανθρώπους που την κατοικούν, την επισκέπτονται ή τη φαντάζονται. Το άπειρο δεν είναι απλά ένας αριθμός, αλλά το σύνολο των αριθμών που ο ανθρώπινος νους αδυνατεί να κατονομάσει και ομαδοποιεί πίσω από αυτό το σύμβολο. Έτσι, ουσιαστικά καμία πόλη δε χωράει στην ολότητά της στο ανθρώπινο μυαλό, μολονότι είναι ανθρώπινη κατασκευή. Ακόμα και η πόλη που ποθούμε δεν μπορεί να αποδοθεί ολοκληρωτικά με κανένα μέσο, αφού η απόλυτη περιγραφή της είναι και αυτή μια ουτοπία που χρειαζόμαστε και αποζητούμε σαν κίνητρο για πρόοδο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Ετυμολογικά, η λέξη προκύπτει από το ου-τόπος και σημαίνει απίθανος, μη υπαρκτός τόπος. Εμπεριέχει όμως και την έννοια της επιθυμίας και του ιδανικού, και ουσιαστικά ταυτίζεται με τον όρο ευτοπία (ευ-τόπος). Σύμφωνα με τη M.L. Berneri, η Βρετανική εγκυκλοπαίδεια αναφέρει ότι ουτοπία είναι “μια ιδεώδης πολιτεία που οι άνθρωποι της ζουν υπό τέλειες συνθήκες”, ενώ το Γενικό Λεξικό της Γαλλικής Γλώσσας την περιγράφει ως τη “φανταστική σύλληψη της ιδεώδους διακυβέρνησης”. Βλ. Berneri Maria Loise, Περιήγηση στην ουτοπία (μετάφραση του A Journey through Utopia), μετ. Β Τομάνας, Εκδόσεις Νησίδες, Σκόπελος 1999, σ:295.

² Η πρώτη αναφορά της λέξης θεωρείται ότι έγινε από τον John Stuart Mill το 1868, ενός Άγγλου φιλόσοφου και πολιτικού, γνώστη της ελληνικής γλώσσας, ο οποίος τη χρησιμοποίησε για να δηλώσει αυταρχικούς και ολοκληρωτικούς τρόπους διακυβέρνησης και καθεστώτα καταπιεστικού κοινωνικού ελέγχου. Αυτά τα ζοφερά δημιουργήματα της ανθρωπίνης φαντασίας αναλύθηκαν από τη φιλοσοφία ενώ ταυτόχρονα αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για τις τέχνες. Στον κινηματογράφο, αναπαραστάθηκαν σε πλήθος ταινιών, όπως στα Blade runner του Ridley Scott (1982) και Fifth Element του Luc Besson (1997), ενώ στη λογοτεχνία δημιούργησαν ένα ολόκληρο ρεύμα, το cyberpunk, το οποίο ξεκίνησε τις αρχές της δεκαετίας του '80 και συνεχίζει μέχρι σήμερα. Το πιο σημαντικό έργο δυστοπίας, όμως, είχε γραφεί πολύ νωρίτερα από τον Aldous Huxley. Βλ. Huxley Aldous, Γενναίος Νέος Κόσμος, (μετ. του Brave New World), μετ. Μ. Χαιρετάκης, Εκδόσεις Γρηγορή, Αθήνα 1971. Επίσης: Gill Branstont, Cinema and Cultural Modernity, Open University Press, London 2000 καθώς και Argan G.C., Η Μοντέρνα Τέχνη (μετάφραση του L' arte moderna, dall' illuminismo ai movimenti contemporanei), μετ. Α. Παπαδοπούλου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2004 (κυρίως το 7ο κεφάλαιο με τίτλο «Η κρίση της τέχνης ως «ευρωπαϊκής επιστήμης»»).

³ Κ.Π. Καβάφης, Άπαντα τα δημοσιευμένα ποιήματα, Εκδόσεις Αποστολίδη, Αθήνα 2003.

⁴ Πρόκειται για το τελευταίο έργο του τρίπτυχου με τίτλο “Ο κήπος των γήινων απολαύσεων”. Το έργο βρίσκεται στο Μουσείο Πράδο, στη Μαδρίτη. Βλ. Honour Hugh, Fleming John, Ιστορία της Τέχνης (μετάφραση του A world history of art), μετ. Παππάς Ανδρέας, Εκδόσεις Υποδομή, Αθήνα 1998, σ:408.

⁵ Benevolo Leonardo, Η πόλη στην Ευρώπη, (μετάφραση του La città nella storia d' Europa), Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.

⁶ Η βιώσιμη ή αειφόρος ανάπτυξη, όπως την εισήγαγε η Brundtland Report της Διεθνούς Επιτροπής για το Περιβάλλον 1984 και την Ανάπτυξη, το 1987, ορίζεται σαν η “ανάπτυξη που καλύπτει τις

ανάγκες της παρούσας γενιάς χωρίς να υποθηκεύει τη δυνατότητα των επόμενων γενιών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες”. Ο όρος απέκτησε ευρεία αποδοχή με τη Διάσκεψη Κορυφής των Ηνωμένων Εθνών για τη Γη στο Ρίο της Βραζιλίας το 1992. Βλ. World Commission on Environment and Development (WCED), Our Common Future (Brundtland Report), Oxford University Press, 1987 σ:43.

⁷ Berneri, 1999:292.

⁸ Βάιου Ντινα, *Πόλη και πολίτες: Η καθημερινή ζωή και το “δικαίωμα στην πόλη”*, από Η βιώσιμη πόλη, Μοδινός Μ. - Ευθυμιόπουλος Η. (επιμ.) εκδόσεις Στοχαστής - ΔΙΠΕ, Αθήνα 2000, σσ.204-216.

⁹ Λέφας Παύλος (επιμ.), *Αύριο οι πόλεις*, κείμενα των Λέφα Π., Siebel W., Binde G., εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα 2003, σ: 89.

¹⁰ Στεφάνου Ιουλία - Νικολαΐδου Σήλια - Χατζοπούλου Αλίκη, *Αστική Ανάπλαση, Πολεοδομία - Δίκαιο - Κοινωνιολογία*, εκδόσεις Τ.Ε.Ε., Αθήνα 1995, σ: 32.

¹¹ Πρόκειται για τον τίτλο ποιητικής συλλογής του Γάλλου ποιητή Πωλ Ελιάρ. Γραμμένη το 1926, συνδυάζει τον πόνο για ένα δυστοπικό κόσμο με αναφορές σε μέλλουσες ουτοπικές πόλεις και χώρες.

¹² Honour κ.ά., 1998:736-737.

¹³ Το ίδιο με το παραπάνω.

¹⁴ Ενδιαφέρον παρουσιάζει το βιβλίο “Αμερική” του J. Baudrillard, το οποίο αναφέρεται στην ουτοπία της Αμερικής, σαν μια γιγάντια και τεχνητή κατασκευή. Σύμφωνα με το συγγραφέα, “στη θέση της πραγματικότητας τοποθετείται ο υπερδιπλασιασμός της, που ισοδυναμεί με την εξαφάνισή της και την πλήρη επικράτηση του ομοιώματός της”. Έτσι, η καταστροφή του υπερδιπλασιασμένου ομοιώματος και η αντικατάστασή του από μια δυστοπική και όχι εύφορη πραγματικότητα -που συντελέστηκε με την τρομοκρατική επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου- παρουσιάζεται για τους κατοίκους ακόμα πιο δραματική. Βλ. Baudrillard Jean, *Αμερική*, Εκδόσεις Futura, Αθήνα 2000, σ:189.

¹⁵ Koolhaas Rem, *Delirious New York, A retroactive Manifesto for Manhattan*, Oxford University Press, New York 1978.

¹⁶ Mamford Lewis, *Η ιστορία των ουτοπιών*, Εκδόσεις Νησίδες, Θεσσαλονίκη 1998, σσ: 638-639.

ΛΕΟΝ ΣΑΛΤΙΕΛ

Ποια Πόλη Θέλουμε

Ο Λεόν Σαλτιέλ γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη. Αποφοίτησε με άριστα από το τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών, Πολιτικών και Οικονομικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και συνέχισε τις σπουδές του στο τμήμα Διεθνών Σχέσεων του πανεπιστημίου Georgetown, όπου ήταν και υπότροφος του Ιδρύματος Fulbright. Αφού υπηρέτησε τη στρατιωτική του θητεία, εργάστηκε ως συντονιστής προγραμμάτων στο Κέντρο για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στην Νοτιοανατολική Ευρώπη στη Θεσσαλονίκη. Τα τελευταία τρία χρόνια εργάζεται ως αναλυτής στον οργανισμό UN Watch, στην Γενεύη της Ελβετίας, όπου ασχολείται με θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μιλάει 5 γλώσσες, είναι ενεργός σε διάφορους μη-κυβερνητικούς οργανισμούς και γράφει τακτικά μια στήλη με διεθνή θέματα στην Μακεδονία της Κυριακής.

Το παρόν κείμενο περιέχει μερικές ιδέες για το πως θα ήθελα να είναι η πόλη που γεννήθηκα, μεγάλωσα και σπούδασα -η Θεσσαλονίκη- εμπνευσμένος από την πόλη που ζω και εργάζομαι σήμερα -τη Γενεύη.

Αγαπάς μια πόλη όχι για τα επτά ή εβδομήντα επτά
θαύματά της, αλλά επειδή έχει την απάντηση
στη δική σου αναζήτηση.
Italo Calvino (1923-1985)

Οι πόλεις στις μέρες μας δεν είναι κάτι το στατικό. Η πόλη είναι ένας ζωντανός οργανισμός, μια δραστήρια οντότητα που μεταβάλλεται, προσαρμόζεται, αναπλάθεται και εξελίσσεται. Δεν είναι απλά ένας τόπος κατοικίας, αλλά ένας χώρος όπου ο κάθε κάτοικος μπορεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες του για επαγγελματική αποκατάσταση, μόρφωση, πολιτισμό, ψυχαγωγία, κοινωνική συναναστροφή, αθλητισμό κ.ά.

Μέσα στις σημερινές συνθήκες παγκοσμιοποίησης, με τα σύνορα των χωρών να χάνουν τη σημασία τους, τις μεγάλες αλλαγές στον τομέα των μεταφορών και τις προσπάθειες κρατών για οικονομική ενοποίηση, οι άνθρωποι είναι ένας ακόμη παράγοντας της οικονομίας, μαζί με το κεφάλαιο, που αποκτά όλο και μεγαλύτερη κινητικότητα. Έτσι, το ανθρώπινο δυναμικό δεν είναι μια σταθερή μονάδα, αλλά μια ακόμη μεταβλητή. Μόνο οι πρώτες ύλες είναι ο παράγοντας εκείνος που θα πρέπει να θεωρείται ως αποκλειστικά εξαρτημένος από μια γεωγραφική τοποθεσία και αυτές βέβαια έχουν χάσει τη σημασία που είχαν στο παρελθόν.

Η πόλη που γεννιέσαι συχνά δεν αποτελεί τον τόπο όπου θα σπουδάσεις, θα εργαστείς, θα κάνεις οικογένεια και θα περάσεις τα τελευταία χρόνια της ζωής σου. Όλο και περισσότεροι νέοι σπουδάζουν στο εξωτερικό, μαθαίνουν ξένες γλώσσες και αποφασίζουν να ξεκινήσουν ή να συνεχίσουν την καριέρα τους σε μια άλλη πόλη από αυτήν που γεννήθηκαν. Οι σχέσεις πόλης-πολιτών αλλάζουν. Οι κάτοικοι μιας πόλης δεν πρέπει να θεωρούνται ως κάτι το δεδομένο. Η πόλη έχει ως πρώτιστο καθήκον να εξυπηρετεί τις ανάγκες και τις απαιτήσεις των δημοτών της. Για τον σκοπό αυτό, οφείλει να εξελίσσεται και να αναπτύσσεται ώστε να μπορεί να είναι ανταγωνιστική σε σχέση με τις άλλες -μικρές ή μεγάλες- πόλεις του κόσμου και να προσφέρει καλύτερες υπηρεσίες στους κατοίκους της.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η μεγαλύτερη πρόκληση για μια πόλη είναι το πως θα κρατήσει τη νεολαία της και, αν είναι δυνατό, να προσελκύσει νέους από αλλού. Οι νέοι είναι ένας παράγοντας προόδου για κάθε κοινωνία, αυτοί που αντιπροσωπεύουν όχι μόνο το μέλλον αλλά και το παρόν, αυτοί που είναι φορείς των νέων ιδεών, των τεχνολογικών αλλαγών και των νέων πολιτισμικών

ρευμάτων. Οι πόλεις συχνά συναγωνίζονται μεταξύ τους για το ποια θα δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες για να προσελκύσει την περισσότερη νεολαία. Οι πιο προικισμένοι και ανήσυχοι νέοι αποτελούν κέρδος για κάθε πόλη και κοινωνία που θα τους αποκτήσει.

Συνεπώς, η πόλη σήμερα οφείλει να προσφέρει μια πλειάδα υπηρεσιών σε αρκετά υψηλό επίπεδο που να είναι αλληλένδετες μεταξύ τους: ευκαιρίες μόρφωσης, ανταγωνιστική αγορά εργασίας, πλούσια πολιτιστική σκηνή, αθλητικές εγκαταστάσεις και υψηλό βιοτικό επίπεδο και ποιότητα ζωής. Στην αντίθετη περίπτωση κινδυνεύει να χάσει τη νεολαία της, η οποία θα αναζητήσει καλύτερες συνθήκες ζωής και προοπτικές σε κάποια άλλη πόλη. Έτσι, όχι μόνο δε θα μπορέσει να προσελκύσει μορφωμένους και ικανούς νέους από άλλες πόλεις, αλλά θα χάσει και τους δικούς της. Παρακάτω θα συζητήσουμε συνοπτικά μερικούς από τους τομείς στους οποίους θα πρέπει να επικεντρωθούν οι αρχές και οι φορείς μια πόλης κατά το σχεδιασμό των προτεραιοτήτων και των πολιτικών τους:

Μόρφωση: Αναφορικά με τη μόρφωση, το σύγχρονο αστικό κέντρο πρέπει να έχει εκπαιδευτικές υποδομές οι οποίες να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της εποχής και να είναι ανταγωνιστικές. Τα Πανεπιστήμια θα πρέπει να λειτουργούν μέσα σε ένα ανοικτό περιβάλλον, προάγοντας την έρευνα και την τεχνολογία και εξοπλίζοντας τους φοιτητές τους με γνώσεις και ικανότητες (skills). Τέλος, με την αγορά εργασίας στο νου, τα Πανεπιστήμια θα πρέπει να είναι διασυνδεδεμένα τόσο μεταξύ τους όσο και με το δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, τους οποίους άλλωστε οι απόφοιτοί τους ευελπιστούν να στελεχώσουν.

Απασχόληση: Η αγορά εργασίας σχετίζεται με τη γενικότερη οικονομική κατάσταση όχι μόνο της πόλης αλλά ολόκληρης της χώρας. Παρόλα αυτά, δίνεται η ευκαιρία στην τοπική κοινωνία να κάνει τις δικές της στρατηγικές επιλογές. Για παράδειγμα, μπορεί να επικεντρωθεί σε καινοτόμους τομείς της οικονομίας χρησιμοποιώντας τεχνολογίες αιχμής, τα γεωγραφικά πλεονεκτήματα θέσης, ευρωπαϊκά ή άλλα χρηματοδοτικά προγράμματα, καθώς και ενισχύοντας την έρευνα, την πολιτιστική δημιουργία και τις νέες ιδέες. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να δημιουργήσει τη δική της δυναμική, σε μερική αυτονομία από την κεντρική διοίκηση ή τη γενικότερη κατάσταση στη χώρα. Εκτός από την αγορά εργασίας, μια πόλη οφείλει να καλλιεργεί και να υποστηρίζει το πνεύμα της επιχειρηματικότητας, διεκδικώντας τους νέους επιχειρηματίες οι οποίοι θέλουν να δοκιμαστούν σε καινούριους τομείς της οικονομίας. Έτσι, προάγονται παράλληλα η δημιουργικότητα και η καινοτομία που αναμφισβήτητα αποτελούν σημαντικούς αναπτυξιακούς παράγοντες.

Πολιτισμός: Σχετικά με τον πολιτισμό, την ψυχαγωγία και τον αθλητισμό, η πόλη πρέπει να παρέχει ένα ποικίλο σύνολο που θα είναι σε θέση να ικανοποιήσει έναν πληθυσμό με αρκετά διαφορετικές και σύνθετες προτιμήσεις. Εκτός από τις αναγκαίες υποδομές, οι πολιτιστικές, ψυχαγωγικές ή αθλητικές εκδηλώσεις που θα διοργανώνονται δε θα πρέπει να γίνονται απομονωμένες από την πόλη, αλλά να εντάσσονται στις δομές και τους μηχανισμούς της. Έτσι, το αστικό κέντρο θα μεταμορφώνεται και θα προσαρμόζεται ανάλογα με τις απαιτήσεις των διαφόρων εκδηλώσεων. Οι πολίτες θα ζουν σε μια πόλη που η χρήση της θα μεταλλάσσεται και θα προσφέρει μια συνεχή εναλλαγή και ανανέωση.

Ποιότητα ζωής: Η ποιότητα ζωής είναι ένας παράγοντας ο οποίος αυξάνει τη σημασία του τα τελευταία χρόνια. Όσο τα εισοδήματα και το επίπεδο μόρφωσης ανεβαίνουν, και όσο περισσότερο ταξιδεύουν οι δημότες μιας πόλης, τόσο πιο μεγάλες απαιτήσεις έχουν από αυτήν. Το κυκλοφοριακό, η ποιότητα των δρόμων και των πεζοδρομίων, οι θέσεις στάθμευσης, οι πράσινοι χώροι, η καθαριότητα, τα μέσα μαζικής μεταφοράς, η εξυπηρέτηση στις δημόσιες υπηρεσίες, είναι μερικές από τις παραμέτρους που συμβάλλουν στην ποιότητα ζωής μιας πόλης και παράλληλα στην ικανοποίηση των πολιτών. Ο τουρισμός, οι επενδύσεις και η ανάπτυξη επίσης επηρεάζονται από το κατά πόσο μια πόλη προσφέρει ένα υψηλό επίπεδο υπηρεσιών και αισθητικής.

Ένα στοιχείο της ποιότητας ζωής που αξίζει να του γίνει ξεχωριστή αναφορά είναι αυτό της *αισθητικής*. Το πόσο όμορφη και ελκυστική είναι μια πόλη έχει επιπτώσεις στους κοινωνικούς και οικονομικούς τομείς. Η προστασία του ιστορικού κέντρου και των άλλων μνημείων, η αξιοποίηση των διατηρητέων κτηρίων, οι πολιτιστικές επεμβάσεις, οι δημόσιοι χώροι και τα πάρκα, οι υδάτινες μάζες (θάλασσα, λίμνη, ποτάμι) και η πρόσβαση σε αυτές (παραλία, μαρίνες, γέφυρες) είναι μερικά χαρακτηριστικά που προσδίδουν μια μοναδικότητα στην πόλη. Ταυτόχρονα, η προστασία και η διαφύλαξη του περιβάλλοντος προσδίδει στην πόλη ένα πιο ανθρώπινο πρόσωπο και φέρνει τον δημότη πιο κοντά στη φύση.

Αλληλένδετη με την ποιότητα ζωής είναι και η έννοια του σεβασμού. Σε μια πόλη όπου δεκάδες χιλιάδες πολιτών συμβιώνουν, ο σεβασμός γίνεται η κουλτούρα της πόλης και βοηθάει στην ομαλή λειτουργία της. Ο σεβασμός έχει διάφορες όψεις, τόσο ανάμεσα στο κράτος και τους πολίτες, όσο και μεταξύ των ιδίων των πολιτών. Εντέλει, όλοι οι δημότες είναι μέρος του συνόλου και όλοι οφείλουν να έχουν σαν κοινό στόχο την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους. Οποιαδήποτε πράξη κάποιου δημότη έχει επιπτώσεις στο σύνολο, μέρος του

οποίου είναι και ο ίδιος. Η συναισθηση της ανάγκης να υπάρχει σεβασμός και αλληλοκατανόηση είναι καθοριστικό στοιχείο για την εύρυθμη και ομαλή λειτουργία της πόλης.

Μέσα σε αυτό το σύνθετο σκηνικό με την πλειάδα παραγόντων, η δημοτική αρχή δεν είναι μόνη της. Η κοινωνία των πολιτών, οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί, οι θρησκευτικές οργανώσεις και κοινότητες, οι ομάδες νέων, τα πολιτικά κόμματα, τα εργατικά σωματεία, είναι μερικές από τις ομάδες πολιτών που συμβάλλουν στην πνευματική, κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη μιας πόλης. Οι κρατικές και δημοτικές αρχές οφείλουν να συνεργάζονται μαζί τους, να τις συμβουλευούνται και να τις ενισχύουν, ως ομάδες ενεργών δημοτών που ενδιαφέρονται για την ευημερία του τόπου.

Παράλληλα με την κοινωνία των πολιτών, μεγάλος είναι και ο ρόλος των επιχειρήσεων. Η σύγχρονη επιχείρηση επιδιώκει να καλλιεργήσει ένα κοινωνικό προφίλ, αναλαμβάνοντας έναν αριθμό πρωτοβουλιών και προγραμμάτων.

Η πρόκληση για τη δημοτική αρχή είναι πως να συντονίσει και να αυξήσει τη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών και των επιχειρήσεων σε οργανωμένα προγράμματα που θα προσφέρουν στο κοινωνικό σύνολο και θα αυξήσουν τη φήμη και τη λειτουργικότητα της πόλης. Ένας τέτοιος τομέας όπου η σύμπραξη των αρχών, του ιδιωτικού τομέα και της κοινωνίας των πολιτών μπορεί να αποδεχθεί αρκετά επιτυχής, είναι στη διοργάνωση εκδηλώσεων, φεστιβάλ, εκθέσεων κτλ. Οι δημόσιοι χώροι μιας πόλης είναι εκεί όπου οι πολίτες συναντιούνται και συναναστρέφονται. Συντονισμένες προσπάθειες από διάφορους φορείς και ομάδες μπορούν να φέρουν αξιόλογα αποτελέσματα και να δημιουργήσουν θεσμούς που θα κινητοποιούν και δραστηριοποιούν όλη την πόλη και θα προσελκύουν πολλούς επισκέπτες. Την ίδια στιγμή η πόλη αποκτά ζωντάνια, ενώ οι χώροι και οι δρόμοι της προσαρμόζονται ανάλογα με την κατάσταση. Οι δημότες έρχονται πιο κοντά με την πόλη τους, η οποία αποκτά μια ανθρώπινη, φιλόξενη και χρηστική όψη. Ένα πλούσιο ημερολόγιο πολιτιστικών και άλλων εκδηλώσεων αποτελεί ένδειξη ότι η πόλη είναι ανοικτή σε όλους και αποζημιώνει τους κατοίκους και επισκέπτες της με το παραπάνω.

Με τον αυξανόμενο οικονομικό ανταγωνισμό και την παγκοσμιοποίηση, οι υποδομές μιας πόλης είναι μεγάλης σημασίας. Οι διεθνείς διασυνδέσεις, τα λειτουργικά δίκτυα μεταφορών, οι ξενοδοχειακές και συνεδριακές μονάδες, η διαθεσιμότητα και η υψηλή ταχύτητα του διαδικτύου (και κυρίως σήμερα του ασύρματου) είναι μερικά παραδείγματα όπου ο δημόσιος και ο ιδιωτικός τομέας έχουν ευρύ περιθώριο συνεργασίας και τη δυνατότητα να λάβουν πολλές πρωτοβουλίες.

Μια πόλη που αναπτύσσεται οικονομικά προσελκύει και πολλούς μετανάστες, οι οποίοι ανταποκρίνονται στην αυξημένη ζήτηση για φτηνή ανειδίκευτη εργασία. Αυτή η πραγματικότητα αποτελεί μια πρόκληση για το σύγχρονο αστικό κέντρο αφού αναπόφευκτα εμφανίζονται φαινόμενα όπως ο ρατσισμός και η ξενοφοβία. Η απάντηση από την πλευρά της κοινωνίας πρέπει να είναι να κτίσει μια ανοικτή πολύ-πολιτισμική πόλη, με την ενεργό συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών και να συμβάλλει ενεργά στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων και στην ενσωμάτωση των μεταναστών και των οικογενειών τους στις κοινωνικές δομές.

Εν κατακλείδι, προσπαθήσαμε στο παρόν κείμενο να σκιαγραφήσουμε μερικούς από τους τομείς που συμβάλλουν στην ανάπτυξη και υγεία των σύγχρονων αστικών κέντρων. Οι πόλεις είναι κοιτίδες μόρφωσης, καινοτομίας, ανάπτυξης και πολιτισμού και πρέπει να αντιμετωπίζονται ως τέτοιες. Κύριο επιχείρημα ήταν ότι η νεολαία σήμερα έχει αυξημένες απαιτήσεις από τον τόπο διαβίωσής της, αφού πλέον έχει μεγάλη κινητικότητα και επιζητεί υψηλή ποιότητα ζωής και μια πλειάδα άλλων παραγόντων. Οι νέοι ταυτόχρονα είναι η πληθυσμιακή εκείνη ομάδα που παίζει το μεγαλύτερο ρόλο στην πρόοδο και την ευημερία, ως φορείς καινούριων ιδεών και γνώστες των τελευταίων τεχνολογικών και επαγγελματικών εξελίξεων.

Οι πόλεις του 21ου αιώνα ανταγωνίζονται η μία την άλλη στην προσέλκυση των νέων και η επιτυχία τους κρίνεται από το αν διευρύνουν και ενισχύουν τη νεολαία τους ή όχι. Σε αυτό το πλαίσιο, αν μια πόλη ευελπιστεί να έχει ρόλο στο διεθνές γίγνεσθαι, να είναι σε θέση να προσελκύσει επενδύσεις και τουρισμό και να προσφέρει ικανοποίηση στους δημότες της, οφείλει να χαράξει μια μακροπρόθεσμη στρατηγική που θα έχει την υποστήριξη του συνόλου και να προχωρήσει στην υλοποίησή της με γοργά βήματα.

